

Justizia trantsizionala Euskal Herrian

Amaia Alvarez Berastegi

*Zuzenbidean doktorea eta UPV/EHUko Kazetaritza
Saileko ikertzailea*

Justizia trantsizionala aipatzen duzunean, jendeak arraro begiratzen zaitu. Jakin-mina erakusten dute batzuek, eta erabateko adostasuna edo desadostasuna bestek. Kontzeptuak ez du inor epel uzten: 2012an, ezker abertzaleak txosten batean «trantsiziozko justiziarren» beharra aldarrikatu zuen,¹ eta harrezkero Espainiako gobernuak behin baino gehiagotan egin dio uko justizia trantsizionala ezartzeari.² Akademian ere, kontra eta aldeko iritzia jaso dira. Bengoetxeak (2013), adibidez, justizia trantsizionala eta arrunta nahasten dituen eredu baten alde egin du, eta Varonak (2014: 328), bere partetik, justizia mota hori Euskal Herrian aplikatzearen inguruko zalantzak agertu ditu. Gaia hor dago, nahiz eta, batzuetan, zehazki zeri buruz ari garen oso ongi ez dakigun. Izan ere, kontzeptua bera ere nahiko zehaztugabea da.

Kolonbia, Hego Afrika edo Argentinako kasuak burura etortzen zaizkigu justizia trantsizionala aipatzen dugunean, baina kontuan hartu beharra dago kontzeptua asko zabaldu dela azken hamabost urteotan (Gready 2010; Reiter eta Zamora Surian 2015). Madingozuren (2010) ustetan, justizia trantsizionalaren inguruko «enpresa» edo «industria» bat sortzen ari da nazioartean. Memoria eta biktimen inguruko eztabaidekin

batera zabaldu da kontzeptua Euskal Herrian, eta, gaur egun, euskal gatazkaren beraren eta horri lotutako errelatu edo kontakizunen aferak islatzen ditu justizia trantsizionalari buruzko eztabaidak. Badirudi, ordea, eztabaida horretan justizia trantsizionalaren esanahi eta inplikazioak gehiegi sinplifikatu direla. Alegia, ba al dakigu justizia trantsizionala zer den, eta are gehiago, kontzeptua gaur egun nazioartean nola erabiltzen den? Galdera horri forma ematen saiatuko naiz artikulu honetan, justizia trantsizionalaren beraren inguruko eztabaidak Euskal Herrira ekartzen saiatuz, euskal trantsizioaren berezko ezaugarriak nabarmenduz eta, azkenik, justizia trantsizionalaren markoa aplikatzearen inguruko hausnarketa eginez.

Eztabaidaren ardatz teorikoak Euskal Herrian

Berez, justizia trantsizionala kontzeptu zaila da definitzeko, eta oinarri teoriko sendoen beharrean dago (Roth-Arriaza eta Mariezcurrena 2006). Oinarri horien beharra dela medio, Posner eta Vermeule-k (2003-2004), adibidez, justizia trantsizionala diziplina edo azpidiziplina bezala zalantzan jarri dute, eta Bell-ek (2009) argudiatu du egoera politiko zehatzen menpe dagoen kontzeptua dela eta, beraz, ezin dela diziplina bezala ulertu. Hala eta guztiz ere, gero eta gehiago dira kontzeptua erabiltzen duten erakunde eta autoreak. Horietako gehienek justizia trantsizionala marko kontzeptual bezala ulertu dute (Teitel 2000, Winter 2013) edo justizia trantsizionalaren tresnak ikertu eta kontzeptualizatzen saiatu dira (Olsen *et al.* 2010), hala nola, egiaren batzordeak, epaiketak, erreparazioak eta amnistiak. Oro har, giza eskubideen baitan 90eko hamarkadan hedatzen hasi zen diziplina edo azpidiziplina bezala onartzen da, eta Nazio Batuen 2010eko definizioa orokortua dago:

[Justizia trantsizionala da] Iraganeko maila handiko gehiegikeriei aurre egiteko gizarte batek erabiltzen dituen tresna eta prozesuak, ardurak zehazteko, justizia egiteko eta elkarbizitza sustatzeko xedea duten tresna eta prozesuak.³

Izan ere, 2012an Nazio Batuen Erakundeak justizia trantsizionalaren printzipioak bultzatzeko errelatore berezia sortu zuen, hau da, egia, justizia, erreparazioa eta berriro ez errepikatzeko bermeak sustatzeko errelatore berezia.⁴ Harrezkerro, Pablo de Greiff kolonbiarrak betetzen du eginkizun hori; alabaina, Nazio Batuen erakunde eta arau gehienak bezala, *soft law* alorrean kokatzen dira horiek ere eta, beraz, estatuek ez dute printzipio horiek betetzeko legezko betebeharririk.

Testuinguru honetan, Euskal Herrian justizia trantsizionalari buruzko eztabaidak hiru ardatz nagusi dituela esan dezakegu: metagatazkaren afera, biolentzia politikoaren inguruko diskurtsoen nahasketa eta nazioartean kontzeptua normalizatzeko joerak izan dezakeen eragina. Lehen bi ardatzak justizia trantsizionalaren markoa ezartzeko oztopo bezala uler daitezke, eta azkena, berriz, markoa aplikatzeko dagoen malgutasunaren erakusgarri da.

Justizia trantsizionalaren inguruko eztabaidaren gako nagusia, Euskal Herrian, gatazkaren beraren definizioari dagokio. Metagatazkari lotuta dago eztabaida hori, hau da, gatazkari buruzko gatazkari

Metagatazkaren afera

Justizia trantsizionalaren inguruko eztabaidaren gako nagusia, Euskal Herrian, gatazkaren beraren definizioari dagokio. Metagatazkari lotuta dago eztabaida hori, hau da, gatazkari buruzko gatazkari (O'Leary eta McGarry 1995: 1). Justizia trantsizionala, tradizionala, gerra egoeratik bake egoerara eta diktaduratik demokraziara igarotzen ziren herrialdeetan aplikatu zenez (Obel-Hansen 2011: 41), gatazka politiko ukatzen duen orok baztertuko du *a priori* justizia trantsizionalaren aplikazioa Euskal Herrian. Argudio horrek, ordea, bi arazo planteatzen ditu. Batetik, justizia trantsizionala

teorizatzen saiatzen ari diren autoreek argudiatu dutenez, trantsizio politikoa zehazki definitzea ezinezko erronka izan daiteke (García Godos eta Andreas 2010, Engstrom 2013: 41). Haien aburuz, gaur egun demokrazia ulertzeko modu ugari daude eta egoera politiko eta sozialak etengabeko trantsizioan daude. Hau da, ikuspuntu postmoderno klasikotik abiatuta, gaur egun ezinezkoa egiten zaigu trantsizio tradizionalei buruz hitz egitea, hots, gerra-(akordioa)-bakea edo diktadura-demokrazia dikotomietan oinarritzen diren trantsizioei buruz aritzea. Trantsizio hermetiko horien ordez, trantsizioak eta biolentzia bera ere modu zabal batean ulertzeko deia egiten dute hainbat autorek (Skaar *et al.* 2015).

Trantsizioaren hasiera eta bukaera zehazki definitu ezin ditugun arren, justizia trantsizionalaren aplikazioa defenditu dute autore berek. Alegia, honako argudioa erabili dute: justizia trantsizionalaren tresnak ez dira zertan trantsizio baten baitan ezarri behar, baina horrek ez du esan nahi iraganeko urraketa larriei aurre egin behar ez zaienik. Hala, De Greiffek (2006) eta Greyk (2010), adibidez, argudiatzen dute justizia trantsizionala ez dela justizia mota berezi bat, baizik eta egoera berezitan gertatu ziren urraketei aurre egiteko tresna bereziak. Estatu demokratiko baten baitan, esate baterako, trantsizioa zehazki definitzeak zailtasunak ekartzen ditu sistema politiko aldaketarik ez delako gertatzen; edonola ere, testuinguru horietan ere iragan historiko edo hurbileko urraketei aurre egiteko tresnak ezar daitezke. Egiazko demokrazia batean edo demokrazia substantibo batean sakontzeko helburua izanen dute justizia trantsizionaleko tresnek kasu horietan (Ní Aoláin eta Campbell 2005).

Euskal gatazka definitzeko moduen aniztasunarekin batera, justizia trantsizionalak bigarren oztopo batekin egiten du topo Euskal Herrian: Espainiako trantsizioaren eta euskal gatazkaren arteko lotura. Horrenbestez, trantsizio paradigmatico bat (diktadura-demokrazia) trantsizio ez-paradigmatiko batekin nahastuta agertzen da euskal kasuan. Bigarren trantsizio ez-ohiko hori ETAk 2011n jardun armatua amaitu

zuen unean koka daiteke, baina, hala ere, dituen ezaugarriei erreparatuz, hasiera eta bukaera argirik ez duen prozesu politiko ez-paradigmatikoa dela ere ondoriozta genezake. Espainiako trantsizioari dagokion justizia post-trantsizionalako prozesu batean murgilduta dago Espainia (Aguilar 2008), eta, memoria historikoaren inguruko ekimenen hedadura ikusita, Euskal Herria prozesu horren parte dela ere esan daiteke. Hortaz, justizia trantsizionalaren eztabaidak Euskal Herrian oinarri eta forma anitzak har ditzake: bi trantsizio ezberdin, elkarri lotutako bi trantsizio, trantsizio bakarra edo trantsiziorik ez dagoela argudiatzen duten ikuspuntuetan oinarritutakoak, alegia.

Biolentzia politikoaren inguruko diskurtsoen nahasketa

Nazioarteko joerari jarraikiz (Robins 2011), iraganari aurre egiteko ekimenak biktimengan zentratzen ari dira Euskal Herrian ere. Biolentziari aurpegiak, izen eta abizenak, jartzeko beharrari erantzuten dio joera horrek. Justizia trantsizionalak, nolahi ere, iraganari aurre egiteko tresnak osotasunean ulertzen ditu, hau da, prozesu politiko baten baitan presoei, gizarte osoari edota instituzioei dagozkien tresnak edo erabakiak hartzen ditu bere baitan. Biktimengan soilik arreta jarrita ere, Euskal Herrian tresnen eta diskurtsoen arteko nahasketa nabarmena dago. Diskurtso ezberdin horiek justizia trantsizionalaren esanahiaren inguruko nahastea areagotu dute. Izan ere, iraganari eta memoriari buruzko politiken baitan, memoria hurbilari, memoria historikoari eta terrorismoari lotutako diskurtsoak aurkitu ditzakegu, eta, nahiz eta horiek guztiak biolentzia politikoari buruz aritu, kasu guztiak erabat bereizita dauden testuinguruetan gertatu izan balira bezala aurkezten zaizkigu. Bereizketa horrek justizia trantsizionalaren printzipioekin talka egiten du, printzipio horiek ez baitute bereizketarik egiten epe historikoen, erregimen politikoaren edo biolentziaren arduradunen arabera (dikta-dura edo demokrazia, edo talde armatuak eta estatuak...).

Alde batetik, aurretik hastapenak eginda bazeuden ere, memoria historikoaren aldeko diskurtsoa 2000. urtetik aurrera hasi zen indarra hartzen. Gutxienez bi mugarri izan ditu prozesu horrek: Espainiako Kongresuak 2002an frankismoaren gaitzespena egin zuenean eta 2007an Memoria Historikoaren Legea onartu zuenean. Harrezkero, politika eta zuzenbide mailan memoria historikoak espero baino pauso gutxiago eman baditu ere, instituzio batzuen, gizarte zibilaren eta kulturaren aldetik *boom* bat egon da memoria berreskuratzearen aldera (Ubeda 2016). Orduetik, Hego Euskal Herriak memoria historikoari lotutako arau propioak garatu ditu. Nafarroan 2013an onartu zuten memoria historikoaren legea, eta Euskal Autonomia Erkidegoan (EAE) hainbat ekimen ofizial abiatu dituzte, 2014an Memoriaren Institutua (Gogora) sortzea, tartean. Ekimen horiek guztiak egia, justizia eta erreparazioaren izenean egin dira, alegia, justizia trantsizionalaren printzipioetan oinarritzen dira.

Beste alde batetik, iraganari eta biolentziari lotuta, biktimen inguruko legedia ere garatu egin da azken urteotan. Lege horiek epe historiko zehatzetan eta estatuaren eta talde armatuen arteko bereizketan oinarritu dira, nahiz eta bereizketa hori modu zehatz batean egitea beti posible

Memoria historikoaren
inguruko ekimen
guztiak egia, justizia
eta erreparazioaren
izenean egin dira, alegia,
justizia trantsizionalaren
printzipioetan
oinarritzen dira

ez den (McGovern 2011). Batik bat ETaren biktimak aitortzeko lehen legea 1999an onartu zuen Espainiako Kongresuak, eta 2011n berrikusi egin zuten. EAEn 2008an onartu zen gisako lehen legea, eta 2010ean Nafarroan. Modu paralelo batean, estatuaren eta talde eskuindarren biktimak errekonozitzeko legedia garatu da azken urteotan. 2012an,

1968-1978 tarteko biktimak aitortzeko dekretua atera zuten EAEn, 2013an horren berrikuspena, eta 2016an, berriz,

1968-1999 tartean poliziaren eta talde eskuindarren biktimak aitortzeko legea. 2013ko dekretua ez ezik, 2016ko legearen kontrako errekurtsioa jarri du Espainiako gobernuak. Gauza bera egin du 2015ean poliziaren biktimak, torturaren biktimak eta talde eskuindarren biktimak aitortzeko Nafarroako Parlamentuak onartu zuen legearekin. EAeko eta Nafarroako erakundeetan biktimen definizioa zabaldu ahala, Madrildik errekurtsioak jarri dituzte. Edonola ere, irizpide gisa, biolentzia politikoaren biktimak aitortzeko legediak demokrazia eta diktadura garaien arteko bereizketa egiten du, eta biolentziaren arduradunen definizioa erabiltzen du biktimak definitzeko.

Memoria historikoa eta memoria hurbila bereizteko ahaleginak agerikoak dira, beraz. Argi dago biktima bakoitzaren kasua berezia dela eta testuinguru eta kasu guztiek dituztela ezaugarri propioak. Hala ere, biolentziari eta prozesu politikoei hasiera eta bukaera zehatzak jartzeko ahalegina ikusten da lege horien atzean eta, arestian esan bezala, gauzak (epeak, biolentzia, trantsizioa) marra lodiekin bereizteak albo batean utz ditzake testuinguruen eta prozesuen konplexutasunak. Bestalde, biktimak izen-abizenekin aitortzeko eta beharrezko erreparazio neurri zehatzak, indibidualak, hartzeko, beharrezkoa izan ohi da marra batzuk jartzea legedian, irizpide batzuk zehaztea; hau da, aitortza juridikoa eskaintzeko prozesuak abiatzeko irizpide zehatzak beharrezkoak dira. Dena den, prozesu politikoak ezin dira plano linealetan ulertu, lehen esan bezala, trantsizioaren hasiera eta bukaerak zehazteko zailtasunak nabarmenak baitira. Izan ere, Euskal Herriaren kasuan, epe historikoen arteko bereizketa zehatzak zailtasun ugari dakartza, batez ere hainbat aktore, praktika eta biolentzia *pre* eta *post* 1978 direla kontuan hartuta. Legeak konplexutasun horiek guztiak kontuan hartzeko esfortzua egin beharko luke, osotasun baten baitan kokatu nahi badugu.

Hala ere, gaur egungo lege horien guztien oinarrian egia, justizia eta erreparazioa daude; alegia, justizia trantsizionalarren printzipioak. Hortaz, justizia trantsizionala esamoldea

erabiltzen ez bada ere, diziplina edo azpidiziplina horri lotuta dauden neurriak direla ondoriozta genezake. Lege horiek guztiak justizia trantsizionala ote diren ala ez eztabaidagarria izan daiteke; batzuek izanen dira, beste batzuek ez. Nolanahi ere, neurri horiek justizia trantsizionalaren markotik aztertzen baditugu, ikuspegi orokorrago baten beharra ikusten da, biktimgandik harago doan ikuspegi bat eta trantsizioa(k) eta urraketak modu zabalean ulertzen dituenena. Halaber, justizia trantsizionala legezko pentsamol-detik harago doan zerbait dela ere kontuan hartu beharra dago (McEvoy 2007). Justizia modu zabal batean teorizatu du justizia trantsizionalaren teoriak, *bottom-up* edo herri mugimenduak eta sorkuntza kulturalak egiten dituen esfortzuak integratzeko ahaleginetan (Lundy eta McGovern 2008, McEvoy eta McGregor 2008). Marko horren ikuspegitik, bada, egia, justizia eta erreparazioaren rola ez dago bakarrik legelarien eta parlamentarien esku.

Aktoreen, faktoreen eta ondorioen aniztasuna dela medio, iraganari aurre egiteko ekimen guztiak zaku berean sartzea ez da gauza erraza. Marko kontzeptual bezala, justizia trantsizionalak tentsioen bitartez azaldu ohi ditu iraganari aurre egiteko prozesuak (Roth-Arriaza eta Mariezcurrena 2006). Kontuan hartzen ditu, adibidez, legeak eskatzen duen zehaztasunaren eta justiziaren kontzeptuaren zabaltasunaren arteko talka, edota honako kontzeptu hauen arteko talkak: bakea eta justizia, eskubide indibidualak eta kolektiboak, nazioarteko giza eskubideak eta tokiko kultura, elite politikoen eta herritarren interesak. Euskal Herriaren kasuan, gatazka politikoa egon dela ukatzen dutenen eta egon dela argudiatzen dutenen arteko talka gehitu behar zaio eskemari, metagatazkaren auzia.

Kontzeptuaren normalizazioaren eragina

Euskal Herriaren eta justizia trantsizionalaren arteko harremana kokatzeko, kontzeptuaren beraren normalizazio

prozesua kontuan hartu behar dugu. Teitelek (2003) Nazioarteko Zigor Auzitegiaren sorrera aipatzen du normalizazio horren erakusgai. Hau da, haren aburuz, gerra delituak eta nazioarteko delituak epaitzeko adostu zen Erromako Estatu-tuak (1998) –gerora Nazioarteko Zigor Auzitegia sortu zuenak– justizia trantsizionala normalizatu dela erakusten du. Gaur egun Nazioarteko Zigor Auzitegiak duen sinesgarritasun krisiak, ordea, etorkizuna alda lezake zentzu honetan (Chinedu Okafor 2014). Elsterren (2004: 2) ustetan justizia trantsizionala demokrazia bera bezain zaharra bada ere, Teitelek argudiatzen du kontzeptuaren hasiera Bigarren Mundu Gerraren osteko Nurenbergeko epaiketetan kokatu behar dugula.

Justizia trantsizionalaren kontzeptua, edonola ere, epaitegietatik harago eta legezko ikuspuntutik harago doa, arestian azaldu bezala. Gaur egun asko dira justizia trantsizionalaren alorrean diharduten erakunde eta ikerlariak. Erakundeen artean, 2001ean sortutako International Centre for Transitional Justice da ezagunena. Ordutik aurrera, ikerketa taldeak ugaltu egin dira mundu akademikoan,⁵ eta tradizionalki bakegintza eta gatazken konponketa edo eraldaketa landu duten erakunde guztiek daukate gaur egun iraganari aurre egiteko moduari buruzko atal bat. Biktimen parte hartzea eta aitortza, hala nola epaiak edo egia eta bizikidetzak sustatzeko neurriak, bake prozesu ororen erdigunean ageri dira gaur egun. Hau da, gatazken inguruan jorratzen diren gai guztiak iraganarekin lotzen dira, justizia trantsizionalaren printzipio eta mekanismoen bitartez, hain zuzen ere.

Azken urteotan, justizia trantsizionalaren barruan eskubide sozioekonomikoen eta generoaren perspektiba integratzeko joera ere nabarmentzen da. Horri lotuta, justizia

Azken urteotan, justizia trantsizionalaren barruan eskubide sozioekonomikoen eta generoaren perspektiba integratzeko joera ere nabarmentzen da

eraldatzailearen kontzeptua ere garatzen ari da (Gready eta Robins 2014, Lambourne 2015). Orain arte martxan jarri diren justizia trantsizionalaren tresnei kritika eginez sortu dira bi joera horiek, eta biolentziaren arrazoi eta ondorio estrukturaleri erreparatzeko beharrari egiten diote so (Cahill-Rippleu 2014). Adibidez, Hego Afrikako Egiaren Komisioak elementu sozioekonomikoak ez aztertu izana kritikatu dute autore batzuek (Nagy 2008), eta justizia trantsizionalaren tresnek genero ikuspegia kontuan ez hartu izana ere mahai gainean jarri dute beste batzuek (Bell eta O'Rourke 2007). Gaien aldetik bakarrik ez da zabaldu justizia trantsizionala. Kontzeptua ezar daitekeen testuinguruak ere hedatu dira. Trantsizioaren kontzeptuaren zabaltzeari lotuta, adibidez, Nagy (2013), Elster (2004) eta Winterrek (2014) kolonialismo garaiko eta esklabotzari lotutako bidegabekeriei aurre egiteko erabili dute justizia trantsizionalaren markoa.

Hala, kontzeptua hedatuz joan den heinean, gero eta gehiago hurbilduz joan da giza eskubideen arlo orokorrera. Era berean, estatuen biolentzia ez ezik, talde armatuen biolentzia ere bereganatzen hasi da nazioarteko zuzenbidea. Joera horrek nabarmentzen duena da justizia trantsizionalaren markoak, alegia, iraganeko biolentziari aurre egiteko markoak, giza eskubideekin lotura zuzena daukala. Euskal Herrian ere, justizia trantsizionalaren markoak giza eskubide orokorretan sakontzeko aukera eskain dezake. Batetik, egia, justizia eta erreparazioaren printzipioak eguneroko politikagintzan integratzeko eta, bestetik, aurrera begira berriro ez errepikatzeke bermeak ezartzeko. Esate baterako, euskal gatazkaren testuinguruan egindako tortura kasuak ikertzeak ez du bakarrik egia, justizia eta erreparazio prozesuan lagunduko, baizik eta etorkizunean izan daitezkeen torturei, gatazkaren edo bestelako testuinguruetan egindako torturei, aurre egiteko ere bai. Iraganeko biolentziaren inguruko hausnarketek gaur egungo biolentziaren inguruko hausnarketa eragin beharko lukete. Iraganeko biolentzia kasuek, adibidez, biolentziaren inguruko hausnarketa eragin eta emakumeen kontrako

biolentzia azaleratzeko edo horren inguruan kontzientzia sorrarazten lagundu dezakete (Nagy 2008: 280). Beste era batera esanda, iragana eta etorkizuna lotzen dituzten printzipioak biltzen ditu justizia trantsizionalaren markoak, eta gaur egungo eta iraganeko urraketei aurre egiteko politikak lotzeko aukera eskaintzen du.

Euskal Herriko trantsizioa justizia trantsizionalaren normalizazioaren baitan kokatu behar da. Izan ere, nahiz eta kontakizun edo errelatu ezberdinak ageri, justizia trantsizionalari lotutako printzipioak maila politiko eta sozialean nabarmen aldarrikatzen dira Euskal Herrian. Markoaren beraren aplikazioaren eztabaida, ordea, gatazka politikoarekin eta zilegitasunaren inguruko batailarekin lotuta dago. Eztabaida horretan, ordea, kontuan hartu behar da justizia trantsizionala marko bat besterik ez dela, iraganari aurre egiteko prozesu eta tresna anitzak barneratzen dituen marko bat.

Euskal Herriko trantsizioaren berezko ezaugarriak

Esan bezala, Euskal Herrian zeinu politiko guztien artean dago zabalduta egia, justizia eta erreparazioaren printzipioen defentsa. Hala ere, beste lurralde batzuetako prozesuekin alderatuz, iraganari aurre egiteko prozesuak hainbat berezitasun ditu. Hasteko, lehen berezitasuna prozesuaren beraren paradoxa da. Estatuengaiamendurik ez dagoenez, *bake prozesu ofizialik ez* dagoela esan daiteke; baina, aldi berean, trantsizio edo aldaketa politikorik egon denik ere ezin da ukatu. Parametroen zehaztasun falta horretan, gizarte zibilaren rolak hartu duen presentzia nabarmena da Euskal Herrian. Hala, tankerako beste prozesu politikoekin alderatuz, handiagoa da presentzia hori Euskal Herrian, tradizionalki elite politikoek negoziatzen baitituzte bake akordioak eta prozesuak. Egoera horrek ekartzen dituen zailtasunak ugariak eta nabarmenak dira (legea aldatzeko arazoak, esate baterako), baina, aldi berean, gizarte mugimenduak lehen aipatutako *bottom-up* ikuspegia sustatzen du eta gauzak

egiteko modu berriak eragiteko aukerak ere sor ditzake. Izan ere, justizia eta memoria ez daude elite baten esku bakarrik.

Bake prozesuak eta trantsizioak ulertzeko modu tradizionalaren parametroak termino dikotomikoetan ulertzen badira (gerra-bakea eta diktadura-demokrazia), Euskal Herrian kontrako egoera atzeman daiteke: egoera ez-lineal eta ez-dikotomiko bat. Hau da, *politika arrunta eta trantsizionala* (iraganeko urraketeki dagokiona) uztartzen dituen egoera. Bakegintza eta memoriaren inguruko politikak eta ekimenak, esaterako, hauteskunde prozesu eta politika arruntekin harremanetan daude. Egoera paradigmatico klasiko baten

Euskal Herrian gatazka eta trantsizioa estatu demokratiko baten baitan gertatzeak ezaugarri propioak ditu: *metagatazkaren* eta kontakizunaren inguruko batailei lotutako ezaugarriak

ikuspegitik urrun dago hori, zeinetan, oro har, iraganari aurre egiteko neurriak momentu jakin batean (trantsizioa egiten edo adosten den unean) hartzen diren. Errealitatean, ordea, egoera paradigmatico gutxi dago, edo batere ez: Argentinan, adibidez, trantsizioa egin eta ondorengo urteetan hartu zituzten (hartzen ari dira, hobe esanda) iraganeko urraketan inguruko neurriak; Hego Afrikan eta Perun, era

berean, justizia trantsizionalaren inguruko lanak ez ziren Egiaren Batzordeekin bukatu; eta Kolonbian, bestalde, iraganari aurre egiteko neurriak bake negoziazioak hasi baino lehen abiatu zituzten. Egoera paradigmatico gutxi existitzen dira. Euskal Herriko trantsizioaren ezaugarri hori, horrenbestez, memoriari eta iraganari buruzko politiken normalizazioaren baitan kokatu beharra dago.

Hala eta guztiz ere, Euskal Herriaren gatazka eta trantsizioa estatu demokratiko baten baitan gertatzeak ezaugarri propioak ditu: *metagatazkaren* eta kontakizunaren inguruko batailei lotutako ezaugarriak, hain zuzen ere. Hala, Ipar

Irlandako, Kolonbiako eta Palestinako kasuekin ezaugarriak partekatzen ditu zentzu horretan. Biolentziaren maila eta gatazka politikoaren arrazoen izaeraren aldeak nabarmenak badira ere, kasu horietan, Euskal Herrian bezala, kontakizunen arteko talka dago, edo momentu historiko batean egon da. Laburbilduz, terrorismoaren eta gatazka politikoaren arteko tentsioak ageri dira kasu horietan ere. Eta, urteetan, Euskal Herrian bezala, gatazka eraldatzeko bakegintzaren ahaleginak terrorismoaren kontrako legediarekin tartekatuta dira. Beraz, esperientziak erakusten duena da estatu demokratikoek ere bakegintzan eta justizia trantsizionalean aurrerapausoak eman ditzaketela, prozesua lineala ez bada ere.

Justizia trantsizionalaren prozesuari dagokionez, beste bi ezaugarri ditu euskal kasuak. Batetik, nazioarteko joerari jarraikiz, iraganeko politiken pisua biktimen inguruko politiketan jarri da. Urteetan baztertuta izan diren biktima batzuen aitortzari buelta emateko ahaleginak agerikoak dira Euskal Herrian. Estatuaren biolentzia jasan duten biktimek erreparazio mota bat edo beste jasotzen hasi dira EAEko eta Nafarroako instituzioetatik, gero, Madrildik, esfortzu horiek eteteko legezko ekimenak abiatu badituzte ere. Hau da, *biktimen definizioa zabaldu egin da* trantsizio politikoaren garai berean. Aurretik ETaren biktimek jasotako diru eta aitorten instituzionalaren hedadura kontuan hartuta, aurrerapauso adierazgarria da hori. Justizia trantsizionalaren markoak, ordea, bestelako formatu bat eskatzen du neurriei dagokionez. Alegia, iraganeko biolentziaren osotasunari aurre egiteko deia egiten du (Mendeloff 2004), tresna eta politika guztien (ikerketak, erreparazioak...) koherentzia aldarrikatuz eta biolentziaren arrazoiei helduz. Beste modu batera esanda, justizia trantsizionalaren arabera, iragana etorkizuneko politikekin lotu behar baldin bada, iraganari dagozkion politikak osotasunean ulertu eta sustatu behar dira, eta ez neurri isolatu bezala (De Greiff 2006, Olsen *et al.* 2010).

Eta horretan da, preseski, justizia trantsizionalaren teoriarik Euskal Herrian topatzen duen oztopo nagusia, euskal

kasuaren azken ezaugarria *neurrien zatiketa* baita. Alde batetik, neurrien arteko zatiketa. Biktimetan pausoak eman badira ere, presoan inguruan, adibidez, pausorik ez delako eman. Beste alde batetik, biktimen inguruko neurriak ere zatikatuta ageri zaizkigu: epe historikoei dagokienez (memoria historikoa eta memoria hurbila bereizten dituzten legeak, esaterako), biktima motari dagokionez (talde armatuen eta estatuaren biolentziaren biktimak bereizten dituzten legeak) eta, azkenik, lurraldetasunari dagokionez (biktimak aitortzeko legeak Madrilan, Gasteizen eta Iruñean onartu dira).

Ondorio gisa: markoaren inplikazioak

Indarkeriari lotutako gatazkak eraldatzeko eta iraganari aurre egiteko premisa bat da herrialde bakoitzak bere ibilbidea egin behar duela, hau da, toki bakoitzaren berezko ezaugarri propioetan erreparatuz diseinatu behar direla prozesuak (Teitel 2014, Mutua 2015). Alegia, atzerriko ereduak ezin direla estrapolatu. Hala eta guztiz ere, egiak, justiziak, erreparazioak eta berriro ez errepikatzeko bermeak prozesu horien guztien oinarrian egon behar dute. Markoak berak eztabaida sortu badu ere, justizia trantsizionalak bereganatzen dituen printzipioak hedatu egin dira Euskal Herrian azken urteotan.

Oinarri teorikoak aztertu eta gero, justizia trantsizionalaren markoa errelatuen arteko talkatik harago ulertu behar dela ondoriozta daiteke. Beste era batean esanda, markoak errelatuen arteko tentsioa bere gain har dezake, printzipio orokor batzuk bultzatzeko balio baitu. Printzipio horietako bat iraganari lotutako neurrien arteko elkarlotura da. Iraganari lotutako neurriek koherenteak izan behar dute, eta, biktimen beharrei aurre egiteko ahalegina egin behar baldin bada ere, biktimengandik harago doazen ekimenak ere bultzatu behar dira. Arazoari heltzeko osotasuna kontuan hartzeko beharra nabarmentzen du justizia trantsizionalak, trantsizioari berrari hasiera- eta bukaera-mugak jartzeko zailtasun teoriko eta praktikoak agerian uzten baditu ere.

Bestetik, justizia trantsizionalaren markoa baliagarria bada, iraganaren eta etorkizunaren artean egiten duen loturagatik da. Hau da, iraganari eta memoriari dagozkien neurri horien helburua, biktimenganako justizia egiteaz gainera, etorkizuna eraldatzea da. Eraldatze prozesu horretan, politika arrunta eta iraganari lotutako politika derrigorrez elkarlotuta egonen dira, gaur egun dugun errealitatea iraganekotik erabat bereiztea ezinezkoa den heinean. Hala, giza eskubideei lotutako markoa izanik, aspirazio bezala behar dira justizia trantsizionalaren printzipioak ere. Izan ere, inoiz ez da helduko iraganeko zauriak erabat ixteko momentu zehatza. Edo biktimek erabateko egia, erreparazioa eta justizia sentituko duten unea. Nazioartean ere, horrelako prozesu batean arrakasta izan duen kasu zehatzik ez dago. Formula magikorik ez da existitzen, beraz.

Iraganari aurre egiteko politikak marko bezala ulertzeak iragana eta etorkizuna harremanetan jartzea suposatzen du. Eta, beraz, nahiz eta errealitate politikoak ezberdinak izan, gaur egun ditugun giza eskubide urraketak eta iraganen izandakoak harremanetan jartzeko baliagarria da marko hori. Ikuspuntu horretatik, iraganeko biolentzia ikertzeak gaur egun ditugun biolentzia mota ezberdinen inguruko hausnarketa eragin beharko luke, botere harremanen orekan eta *bestetasuna* edo besteak (ingelesez *otherness* esaten dioten hori) ulertzeko moduan kokatzen baitira urraketa guztiak. Esate baterako, errefuxiatuei buruz aritzeak errefuxiatu mota guztiei eragiten dien ikusmolde edo printzipioak erabiltzea eskatzen du.

Memoriaren *boom* honek, epe motzerako politika taktikoe-tatik harago, aurrera begirako hausnarketa sakona eskatzen

Justizia trantsizionalaren markoa iraganaren eta etorkizunaren artean egiten duen loturagatik da baliagarria. Neurri horien helburua, biktimenganako justizia egiteaz gainera, etorkizuna eraldatzea da

du. Hain zuzen, politika arrunta eta politika trantsizionala (iragana eta etorkizuna) nahasten dituen hausnarketa. Errelatuen arteko talkari aurre egitea ezinbesteko zeregina izanen da ibilbide horretan. Horren harira, eta nahiz eta herri bakoitzak bere ibilbidea egin behar duen, nazioartean hiru eredu zabal aurkitu daitezke: 1) kontakizunen edo errelatuen arteko mugak zehaztea eta ofizialtzea eta, beraz, politikaren diseinua errelatuen arteko desberdintasunetan oinarritzea, 2) kontakizun bat gailentzea eta 3) kontakizun berri bat sortzen saiatzea. Lehen ereduaren adibide bat Ipar Irlandan aurkitu dezakegu, non bake prozesuaren ardatza bi errelatu nagusiei zilegitasuna ematean oinarritu zen, botere konpartituko gobernuaren formula ardatz hartuta. Bigarren ereduari dagokionez, Sri Lanka aipa genezake. Bertan, *victor's justice* edo garaileen justizia deritzona ezarri zen 2009tik aurrera gobernuak Tamil Tigers-ak militarri garaituz geroztik. Errelatu edo kontakizun berri bat sortzearen hirugarren ereduari dagokionez, nazioarteko esperientzia argirik ez dago, justizia trantsizionalaren eredu perfekturik ez dagoen moduan. Herri bakoitzak diseinatu behar du bere prozesua, nolana ere, ezaugarri eta errealtate propioei erreparatuz.

Justizia trantsizionalaren markoak, liskarrak sortzeko baino eta neurri zehatz batzuk bultzatzeko baino, printzipio komun batzuen inguruko adostasuna sustatzeko balio lezake. Hau da, nazioarteko printzipio horiek Euskal Herriratzeko. Labur esanda, egiaz, justiziaz, erreparazioaz eta ez errepikatzen bermeez gain, marko horrek beste bi ezaugarri orokor hartzen ditu bere baitan: iraganaren inguruko politikek etorkizuna eraldatzeko balio behar dutela, eta prozesua osotasun baten baitan kokatu behar dela, bai historikoki, bai neurri zehatzei dagokienez ere. 🌸

Oharrak

1. Ezker Abertzalea: *Konponbide haizea dabil*, 2012ko otsaila.
2. *Europa Press*, 2012-02-26: «Interior expresa un ‘no rotundo’ a la justicia transicional de Batasuna y ve un ‘teatrillo’ la inutilización de armas» (Barne ministroak ezezeko borobila eman dio Batasunak proposatutako justizia trantsizionalari eta armen ez erabilpena ‘antzerki’ bat iruditzen zaio). *Naiz*, 2015-09-30: «Fernández Díaz descarta la justicia transicional que permitiese avanzar en la paz de Euskal Herria» (Fernández Díazek bakean sakontzeko balioko lukeen justizia trantsizionala baztertu du). Testu osoak: www.europapress.es/nacional/noticia-interior-expresa-no-rotundo-justicia-transicional-batasuna-ve-teatrillo-inutilizacion-armas-20120226192119.html (azken bisita: 2017-01-25); www.naiz.eus/eu/actualidad/noticia/20150930/fernandez-diaz-afirma-que-la-unica-justicia-valida-para-el-conflicto-es-la-de-la-audiencia-nacional (azken bisita: 2017-01-25).
3. Nazio Batuak, Idazkari Nagusiaren Oharrak: *United Nations Approach to Transitional Justice* (Nazio Batuen proposamena justizia trantsizionalaz), 2010eko martxoa.
4. Nazio Batuak, Batzar Nagusia: *Report of the Special Rapporteur on the Promotion of Truth, Justice, Reparation and Guarantees of Non-recurrence* (Egia, justizia, erreparazioa eta berriro ez errepikatzeko bermeak sustatzeko txostena), Pablo de Greiff. 2012-08-12.
5. Adibidez, Transitional Justice Institute 2003an sortu zen, Oxford Transitional Justice Research 2007an eta Essex Transitional Justice Network 2012an.

Bibliografia

- Aguilar, P. (2008). Transitional or Post-transitional Justice? Recent Developments in the Spanish Case. *South European Society and Politics* 13 (4), 417-433.
- Bell, C. (2009). Transitional Justice, Interdisciplinarity and the State of the ‘Field’ or ‘Non-Field’. *The International Journal of Transitional Justice* 3, 5-27.
- Bell, C. eta O’Rourke, C. (2007). Does Feminism Need a Theory of Transitional Justice? An Introductory Essay. *The International Journal of Transitional Justice* 1 (1), 23-44.
- Bengoetxea, J. R. (2013). Transitional Justice versus Traditional Justice: The Basque Case. *Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe* 12 (2), 30-58.

- Cahill-Riple, A. (2014). Foregrounding Socio-economic Rights in Transitional Justice: Realising Justice for Violations of Economic and Social rights. *Netherlands Quarterly of Human Rights* 32 (2), 183-213.
- Chinedu Okafor, O. (2014). The International Criminal Court as a 'Transitional Justice' Mechanism in Africa: Some Critical Reflections. *The International Journal of Transitional Justice* 9 (1), 90-108.
- De Greiff, P. (2006). Justice and Reparations. In P. De Greiff (arg.). *The Handbook of Reparations*. New York: Oxford University Press. 451-477.
- Elster, J. (2004). *Closing the Books: Transitional Justice in Historical Perspective*. New York/Cambridge: Cambridge University Press.
- Engstrom, P. (2013). Transitional Justice and Ongoing Conflict. In C. Lekha Sriram, J. García-Godos, J. Herman eta O. Martin-Ortega (argk.). *Transitional Justice and Peacebuilding on the Ground. Victims and Ex-combatants*. New York: Routledge. 41-60.
- García-Godos, J. eta Andreas, O. K. (2010). Transitional Justice and Victims' Rights before the End of a Conflict: The Unusual Case of Colombia. *Journal of Latin American Studies* 42, 487-516.
- Gray, D. C. (2010). Extraordinary Justice. *Alabama Law Review* 62 (1), 55-109.
- Gready, P. (2010). *The Era of Transitional Justice*. New York: Routledge.
- Gready, P. eta Robins, S. (2014). From Transitional to Transformative Justice: A New Agenda for Practice. *The International Journal of Transitional Justice* 8, 339-361.
- Lambourne, W. (2015). Transformative Justice, Reconciliation and Peacebuilding. In S. Buckley Zistel, T. Koloma Beck, C. Braun eta F. Mieth (argk.). *Transitional Justice Theories*. New York: Routledge. 19-39.
- Lundy, P. and McGovern, M. (2008). Whose Justice? Rethinking Transitional Justice from the Bottom Up. *Journal of Law and Society* 35 (2), 265-292.
- McGovern, M. (2011). The Dilemma of Democracy: Collusion and the State of Exception. *Studies in Social Justice* 5 (2), 213-230.
- Madingozu, T. (2010). On Transitional Justice Entrepreneurs and the Production of Victims. *Journal of Human Rights Practice* 2 (2), 208-228.
- McEvoy, K. (2007). Beyond Legalism: Towards a thicker Understanding of Transitional Justice. *Journal of Law and Society* 34 (4), 411-440.
- McEvoy, K. eta McGregor, L. (2008). *Transitional Justice from Below. Grass-roots Activism and the Struggle for Change*. Oxford: Hart Publishing.
- Mendeloff, D. (2004). Truth Seeking, Truth-Telling and Postconflict Peacebuilding: Curb of Enthusiasm? *International Studies Review* 6 (3), 355-380.
- Mutua, M. (2015). What is the Future of Transitional justice? [Editorial]. *The International Journal of Transitional Justice* 9, 1-9.

- Nagy, R. (2008). Transitional Justice as a Global Project: Critical Reflections. *Third World Quarterly* 29 (2), 275-289.
- Nagy, R. (2013). The Scope and Bounds of Transitional Justice and the Canadian Truth and Reconciliation Commission. *The International Journal of Transitional Justice* 7, 52-73.
- Ní Aoláin, F. eta Campbell, C. (2005). The Paradox of Transition in Conflicted Democracies. *Human Rights Quarterly* 27 (1), 172-213.
- O'Leary, B. eta McGarry, J. (1995). *Explaining Northern Ireland: Broken Images*. Oxford: Blackwell.
- Obel-Hansen, T. (2011). Transitional Justice: Toward a Differentiated Theory. *Oregon Review of International Law* 13 (1), 1-46.
- Olsen, T. D., Payne, L. A. eta Reiter, A. G. (2010). *Transitional Justice in Balance*. Washington: United States Institute of Peace.
- Posner, E. A. eta Vermeule, A. (2003-2004). Transitional Justice as Ordinary Justice. *Harvard Law Review* 117, 1-50.
- Reiter, A. eta Zamora Surian, K. (2015). Research Note – Transitional Justice in Higher Education: Assessing the State of the Field. *Transitional Justice Review* 1 (3), 1-10.
- Robins, S. (2011). Towards Victim-Centred Transitional Justice: Understanding the Needs of Families of the Disappeared in Post Conflict Nepal. *The International Journal of Transitional Justice* 5, 75-98.
- Roth-Arriza, N. eta Mariezcurrena, J. (2006). *Transitional Justice in the 21st Century. Beyond Truth versus Justice*. Cambridge; New York: Cambridge University Press.
- Skaar, E. Gianella, M. eta Eide, T. (2015). *After Violence. Transitional Justice, Peace and Democracy*. New York: Routledge.
- Teitel, R. (2014). *Globalizing Transitional Justice. Contemporary Essays*. Oxford; New York: Oxford University Press.
- Teitel, R. G. (2000). *Transitional Justice*. New York: Oxford University Press.
- Teitel, R. G. (2003). Transitional Justice Genealogy. *Harvard Human Rights Journal* 16, 69-94.
- Ubeda, G. (2016). Memoria zuluatua, memoria hesituak, memoria ukatuak. *Jakin* 217, 15-30.
- Varona, G. (2014). ETA Terrorism Victims' Experience with Restorative Encounters in Spain. In I. Vanfraechem, A. Pemberton eta F. Mukwiza Ndahinda (argk.). *Justice for Victims: Perspectives on Rights, Transition and Reconciliation*. Londres; New York: Routledge. 322-354.
- Winter, S. (2013). Towards a Unified Theory of Transitional Justice. *The International Journal of Transitional Justice* 7, 224-244.
- Winter, S. (2014). *Transitional Justice in Established Democracies: A Political Theory*. Hampshire: Palgrave Macmillan.